

7-Tarihi Maddecilik ve Toplumcu Ülkücülük

Toplumcul olayların anlatılmasında ve açıklanmasında birbirine hem yakın, hem de uzak olan iki toplumbilim dizgesi (sosyoloji sistemi) vardır. Bunlar, tarihi maddecilik ve sosyal idealizm sistemleridir. Bu dizgelerinden birincisi Karl Marks tarafından, ikincisi Emile Durkheim tarafından meydana atıldı.

Tarihi Maddecilik ve Toplumcu Ülkücülük
(Ziya Gökalp - Türkçülüğün Esasları)

Sosyal olayların anlatılmasında ve açıklanmasında birbirine hem yakın, hem de uzak olan iki sosyoloji sistemi vardır. Bunlar tarihi maddecilik ve toplumcu ülkücülük dizgeleridir . Bu sistemlerden birincisi Karl Marx tarafından, ikincisi Emile Durkheim tarafından meydana atıldı.

Yık bakıpta, bu iki sistemin birbirine yakın olduğunu görürüz. Çünkü, ikisi de, sosyal olayların doğal nedenlerinin sonuçları oldu madde, hayat ve ruh olayları gibi doğal yasalara uyduğunu esas olarak kabul ediyor. Bu görüşe bilim dilinde belirleyicilik (determinizm) adıyla verilir.

Fakat, bu noktadan sonra, bu iki sosyoloji sistemi birbirinden uzaklaşmağa başlar. Karl Marx, determinizmde, bir tür tekel ileri sürer: Toplumsal olayların arasından neden olabilmek ayrılacağı yalnız iktisadi olaylara özgüdür. Diğer toplumsal olaylar mesele din, ahlak, estetik, politika, dil akıllı sahasına giren olaylar asla neden olamazlar. Sadece sonuç olabilirler. Bundan dolayı Karl Marx'a göre, ekonomik olayların dâbında olan bütün toplumsal olaylar gölge olaylar (epifenomenler) konumdadır. Bir beyin gölge olay olması, başka şeyler üzerinde hiçbir etkisinin olmaması demektir. İnsanın gölgesi, yaptığı işlere bir etkide bulunur mu? Būphesiz bulunamaz. Yıpte gölge olaylar da, bizim arkamızdan gelen, bu etkisiz gölgeler gibidir. Demek ki Marx'a göre Yalnız iktisadi olaylar gerçektir. Diğer sosyal kurumlar gerçek olmadıkları gibi olay bile değildiler. Bunlar ancak ekonomik olayların sonuçları ve gölgeleridir.

Mesela Karl Marx, dinlerin meydana çıkışını, farklı mezheplere ayılmasını, sofuların sâdındıkları zavayelerle tasavvufla ilgili içinde yapıları tekkelerin oluşmasını reform yapılmasını dinle devletin ayrılmasını, yalnız üretim tekniklerinin değışmesi gibi; ahlak, hukuk, siyaset , estetik, dil, düşünce alanına ait bütün ülkülerim doğmasını, büyümesini ve ölmesini de yine aynı ek olayların gelişimi ile açıklamağa çalışmıdır.

Durkheim'in kurduğu sosyolojiye göre, böyle bir tekel doğru değildir. Ekonomik olayların diğer sosyal olaylardan hiçbir ü tarafı yoktur. Ekonomik kurumlar nasıl bir olay bir gerçekse; din, ahlak, estetik, v.b. gibi diğer sosyal kurumlar da birer doğal olaydır birer gerçektir. Bu sonuncuları, ebyanın gölgelerine benzeterek, gölge hadiseler diye adlandırmak objektif gerçeklikten ayrılmak demektir.

Fizikte, kimyada, biyolojide gölge olaylar olmadıkları halde, sosyolojide neden bulunsun? Gerçi geçmipte Maudsley gibi bazı psikologlar “bilinç”e gölge olay adanıyor ve bilincin psikolojik olaylar üzerinde hiçbir etkisi olmadığını savunuyorlardı. Fakat, Alfred Fouillee, Ribot, James, Höfding, Bergson, Pierre Janet, Binet, Paulhan gibi yeni psikologlar bu teoriyi ilmi delillerle kesin olarak yıktılar. Artık psikoloji alanında “Gölge olayı” deyimini kalmadı.

Bundan başka sosyal olaylar arasında yalnız ekonomik kurumları gerçek saymak, mesela fizyolojik olaylar arasında yalnız mideye ve hazım borusuna ait olayları gerçek sayarak diğer fizyolojik işlemleri bunların gerçek olmayan etkisiz gölgeleri sayma gibidir. Böyle bir kuramı, hiçbir fizyoloji bilgisini kabul edebilir mi?

Karl Marx, bu tekelciliği, kuram alanında bırakmayarak, uygulama (pratik) alanına da aktarmakla ikinci bir hataya düşmüdü. Marx'a göre, halk yalnız işçi sınıfından ibarettir. Buna göre, işçi sınıfı diğer sınıfları ortadan kaldırmak zorundadır. C “toplum” anlamı tabiiğünden hukukça bir birine eşit olmayı kabul eden bütün sınıfların toplamı demektir. Gerçi çoğunlukla eşit olmayı kabul etmeyen emperyalist, aristokrat, feodal sınıfları halkın dâbında görmek doğrudur. Burjuvalarla ay arasında da hukukça her kese eşit olmayı kabul etmeyen sınıflar varsa, hak dairesinin dâbında kalmalıdır. Fakat hukukça herkesin eşit olduğunu kabul edenler hangi meslek sınıfında bulunurlarsa, bulunsunlar halkandırlar.

Durkheim'in sosyolojisinde, diğer sosyal olaylar ekonomik olaylara neden olabildiği gibi, ekonomik olaylar da diğer sosyal olaylara neden olabilirler. Görülüyor ki, Durkheim toplumbilimi iktisadi olayların önemini ve değerini inkar etmiyor. Gittikçe ekonomik olayların toplum içindeki değerinin yaratıldığını, hatta modern toplumlarda ekonomik hayatın sosyal yapıya esas olduğu ortaya atan Durkheim'dir. Durkheim'a göre ilkel toplumlardaki dayanışma yalnız ortak bilinçten doğan mekanik dayanışmadır. Bunlar bir birine benzeyen oba, oymak, boy, il gibi bölümlerden oluştuğu için, Durkheim tarafından segmenter (dillere bölünmüş) toplumlar diye adlandırılmıdır.

Yeri gitmiş toplumlarda ise, birinci tür dayanışmadan başka bir de, sosyal iş bölümünden doğan organik dayanışma vardır. Bu bunlara da organize (örgütlü) toplumlar adını vermiştir.

Bilindiği gibi, iş bölümü ekonomik hayatın da temelidir. Modern toplumlarda din, politika bilim estetik, ekonomi alanlarıyla ilgili topluluklar; iş bölümünden doğmuş olan, uzmanlık ve mesleki guruplarıdır. O halde, Durkheim'in, ekonomik hayata da ettiği yeri ve önemi tamamen vermiş olduğunu kabul etmek gerekir.

Bununla beraber Durkheim'da bütün sosyal olayların bir tek aslına indiriyor: Bu tek asıl, 'kollektif tasavvurlar'dır. Bu terimin, tarihten ziyade, örneklerle açıklaması mümkündür. Bundan dolayı, birkaç örnek vererek, 'Kollektif tasavvurlar'ın ne demek olduğunu anlatmada çalışacağım:

Mesela, Meprutiyetten önce de, memleketimiz de işçiler vardı. Fakat, bu işçilerin ortak bilincinde 'Biz, işçi sınıfının oluşturmuyoruz'dur; düşüncesi yoktu. Bu düşünce bulunmadığı için, o zaman ülkemizde işçi sınıfı yoktu. Yine Meprutiyetten memleketimizde birçok Türkler vardı. Fakat, bunların kollektif bilincinde 'Biz, Türk milletiyiz'dur; kavramı bulunmadığı için, o zaman Türk Milleti de yoktu. Çünkü bir topluluk, onu oluşturan fertlerin ortak vicdanında bilinçli bir biçimde algılanmadığı sosyal bir sınıf özelliği kazanamaz. Bunun gibi, Türkçe asıllı bir kelime Türk halkının dil bilincinde artık yapılmıyorsa, Türkçe olmak niteliğinin de, sosyal bir varlık olmak değerini de kaybetmiş demektir. Bunun gibi, gerçekte Türk töresine giren bir adet de Türk halkının ahlaki vicdanında artık bilinmiyor ve duyulmuyorsa, o da gerek sosyal bir olay olmak, gerek Türk ahlakında bir ilke olmak özelliklerini kaybetmiş demektir.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki sosyal olaylar mutlaka, ait oldukları sınıfın kollektif vicdanında bilinçli duyuşlar bu çiminde bulunmalıdır. Yıpte, kollektif vicdandaki bu bilinçli algılara 'kollektif tasavvurlar'dur; adı verilir.

Kollektif tasavvurlar, Marx'ın zannettiği gibi, sosyal hayatta etkisi olmayan, gölge olaylardan ibaret değildir. Aksine bütün sosyal yapılarımız bu tasavvurların etkilerine göre biçimlerini alır. Mesela, biz Türkiyelilerin kollektif vicdanımızda 'Türk milletindeniz'dur; tasavvurları açık ve seçik görünüşler halinde belirleme başlayınca, bütün sosyal hayatlarımız değişmeye 'Türk milletindeniz'dur; dediğimiz için, dilde, estetikte, ahlakta, hukukta, hatta din hayatında ve felsefede Türk kültürünün Türk zevkine, Türk vicdanına göre bir orijinallik, bir özgünlük gösterme çalışacağız. 'İslam ümmetindeniz'dur; dediğimiz için, bize göre en kutsal kitap Kur'an-ı Kerim, en kutsal insan Hazret-i Muhammed, en kutsal tapınak Kabe, en kutsal din İslamiyet olacaktır. 'Batı medeniyetindeniz'dur; dediğimiz için de ilimde, felsefede, fenlerde ve diğer çağdaş sistemlerde tam bir Avrupalı gibi hareket edeceğiz.

Kollektif tasavvurlar, yalnız toplum kavramlarına özgü değildir. Mitler, menkıbeler, masallar, efsaneler, fıkralar, dini inanışlar, ahlak, hukuk, ekonomi fen alanına ait kurallar; bilim ve felsefe ile ilgili görüşler de birer kollektif tasavvurdan ibarettir. Dini inancın ve teorinin tersi sayılan törenler ve eylemler bile, önce zihinde tasarlandıktan sonra yapıldıkları için, gerçekte birer kollektif tasavvurdan ibarettirler.

Şahsi düşünceler her ferdin kendine özgü olan toplum bütün fertleri arasında ortak olan, daha doğrusu kollektif vicdanında bilinçli kavranılan düşünme biçimleridir. Şahsi düşünceler, gerçekte, toplum üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Fakat şahsi düşünceler dayanarak kollektif bir tasavvur niteliği kazandığı zaman, sosyal hayatta büyük bir etken olur. Mesela, büyük bir manevi etki gücüne sahip olan bir kurtarıcı, ne düşünürse, fikirleri biraz sonra herkesin ortak düşünceleri sırasına geçer. Tabi şahsi düşünceler bu olursa, sosyal hayatta her an etkilidir. Bir millet, büyük başarılarıyla dehasını, fedakarlığını, kahramanlığını fiilleri ispat etmiş, kipiyle sahip olduğu zaman, onun kollektif tasavvurlar yaratmak gücü sayesinde, her türlü yeniliği kolayca gerçekleştirebilir. Yıpte biz böyle bir deha hazinesine sahibiz. Şıradan insanların hatta ilimde büyük bilgileri ve uygulama alanında yüksek güç ve etkinlikleri olsa bile - asla başarımayaacakları yenilik ve ilerlemeleri herkesin vicdanında kurtarıcı ve dahi tanıyan böyle bir kipi b sözle, bir nutukla, bir bildiriyle gerçekleştirebilir.

Kollektif tasavvurlar, çöpkün krizler sırasında çok şiddetli heyecanlarla çerçevesiz son derece büyük bir kudret ve güç kazanır. Kollektif tasavvurların bu biçimine 'ülkü' adı verilir. Kollektif tasavvurlar asıl 'ülkü' biçimini aldıktan sonra 'ülkü' olur. Mesela Türkçülerin ortaya attıkları Türkçülük düşüncesi genç bir topluluğun kafasındaki tasavvuru Tür milletine yayarak 'ülkü' biçimine dönüştüren Trablusgarp, Balkan Savaşlarıyla I. Dünya Savaşındaki yıklarımlarla beraber, bu 'ülküye' resmîlik veren uygulayan da ancak Mustafa Kemal oldu.

Bu örneklerden de anlaşılıyor ki, Durkheim, idealciliği toplumun çöpkün halleri ile, yani sosyoloji ile açıklıyor. Ona göre bütün sosyal olaylar ideallerden veya onların hafif dereceleri olan kollektif tasavvurlardan ibarettir.

Gerçekten de, her kollektif tasavvur, az-çok, bir değer duygusu ile karşılanır. Sosyal kurumların bazısını kutsal bazısını iyi, güzel, bazısını doğru biçimde değerlendiririz. Kurumlara bu sıfatların verilmesi, onların duygulardan, heyecanlardan, ihtiraslardan uzak olmadığı gösterir. Zaten, biz hangi şeye karşı dini bir heyecan duyarsak ona kutlu hangi şeye karşı ahlaki heyecan duyarsak ona iyi, hangi şeye karşı estetik bir heyecan duyarsak ona güzel, hangi şeye doğru değerlerini veririz. Demek ki, bütün kollektif tasavvurlarda ideal niteliği vardır.

Kollektif tasavvurlar yani 'ülkü'ler bütün sosyal olayların nedenleri olmakla beraber, kendilerinin de doğması, kuvvetlenmesi, zayıflaması, ölmesi birtakım sosyal nedenlerle bağlıdır. Bu sebeple sosyal yapıdan meydana gelen değişimlerdir. Durkheim'a göre sosyal olayların ilk nedenleri toplum nüfusunun yoğunluğundan fertlerinin birbiri ile kaynaşmasının, ayrı milletten oluşmalarının, iş bölümünün artışı eksilmesi gibi sosyal morfolojiye ait olaylardır.

Türkçülük hareketinin ortaya çıkması da sosyal bir olaydır. Bu olayın açıklanmasında da, 'Tarihi Maddecilik' ve 'sosyal idealizm' görüşlerine ait iki zıt teori karşısında. Birinci teoriye göre, Türkçülük yalnız ekonomik nedenlerle doğdu. İkinci teoriye göre, Türkçülük akımının doğması sosyal ideallerin değişmesinden ve bunların değişmesi de sosyal yapı değişiminden ileri geldi.

Eskiden, memleketimizde baplıca iki dini topluluk vardý. Birincisi hilafetin etrafýnda toplanan Müslüman ümmeti, ikincisi Rum patrikhanesinin etrafýnda toplanan Hýristiyan ümmeti idi. Eđer dinler, eski kuvvetini ayný piddetle koruyabilseydi bu topluluk dađylmayacaktý.

Fakat þehirlerde nüfus yođunluđunun çođalmasý yüzünden ilkin ip bölümü dođmađa, sonar da gittikçe derinleþmeđe baþladı. Ýþ ve meslek sýnýfları da meselem bilincini dođurduđundan, eski zamanlarda gerek Müslüman topluluđunda, gerek Hýristiyan topluluđunda tek baþýna egemen olan bu iki kollektif2 bilinç zayıflamađa baþladı. Kollektif bilincin zayıflamasý, onlara dayanan topçululukların ortak dayanýpmalarıný da bozdu. Yeni dođan gazete ile okul edebiyatla þiir de, anlamý anlaþýlmayan din topluluđu yerine, toplum dilini koydu.

Böylelikle gerek Müslümanların, gerek Hýristiyanların kendi topluluklarına özgü vicdanları, tasavvurları ve görüpleri deđipti. Es fert bađlý bulunduđu dini topluluđu sosyal bir organizma ve kendisini onun yarılmaz bir organý görürken, þimdi sosyal organizma olarak yalnız kendi dil topluluđunu görmeđe ve kendisini onun ayrılmaz bir organý saymađa baþladı. Ýþte, din topluluklarının dađylmasıyla onların yerine dil topluluklarının geçmiþ olmasý böylece gerçekteþti. Rum patrikhanesine bađlý din topluluđundan Ermenilerin, sonra ilahların, Sýrpların, Bulgarların, hatta bađýmsýzlyk kazanan yunanlıların ayrılmaları ve bir kýmının Eksar bu ayrılyþa daha belirli bir biçim vermeleri bu iddiamýza canlý bir delildir.

Bu dil toplulukların Osmanlılyk adý verilen politik topluluktan ayrılmaları din topluluđundan ayrılmalarından sonra olmasý da, il nedenin politik olmayıp sadece kültürel olduđunu gösterir.

Zaten, dil ve milli kültür topluluklarından ibaret olan milliyetler eski zamanlarda da vardý. Ancak, iki türlü emperyalizm, dini ve politik emperyalizm onları iki topluluđun içinde yani saltanat ve ümmet çemberleri arasında hapsedmiþti. Bu toplulukları çemberler güçten düþtükkçe, hapsedilmis toplulukların serbest olmak için mücadeleye giriþmeleri dođaldý. Ýþte, Yurdumuzda önce bađýmsız kendisini gösteren milliyet akýmları bu biçimde geliþti.

Müslüman kavimler arasındaki milliyetçilik akýmları da ayný biçimde kendisini gösterdi. Örnek olarak, Arnavutları alalım. Baplı merkezli olan Toskalar, eski zamanlardan beri Bektabiliđe sapmakla din topluluđundan uzaklaþmýlardý.

Bunlar, öncelikle, çađın gerekleri sayılan okul ve basýn þiir ve edebiyattan nasiplerini almak için kendi dillerini kullanmak istediler. Bunun için bir yazý kabul etmek gerekti. Kabul ettikleri yazýnın Latince olmasý da gösteriyor ki, Toskalar, her þeyden önce, din topluluđundan ayrılmýlardý. Bir zamandan beri zayıflamađa baþlayan din bađları yerine milli kültüre dayanan bir birlik kurmađa çalıþıyorlardý. Araplar da ve kúrtlerde de milliyetçilik akýmý önce kültür alanında görünmeđe baþladı. Bu akýmların politik bir ikinci aþamaları ekonomik bir nitelik kazanmaları da üçüncü aþamalardýr.

Türkçülüđe gelince, bunun da milli kültür alanında baþladıđını biliyoruz. Türkçülüđün ilk babalarından birisi eski Darülfünun (Ü ikincisi de askeri okullarımızın kurucusuydu. Medrese kuvvetli olsaydı, Darülfünun kurulmayacaktý. Yüzyıllarca medresenin silme kuvveti olma özelliđinin koruyan yeniçerilik var iken de, askeri okullar açýlamazdı. Demek ki, sosyal bölümünün bir sonucu olarak Türklerde de din topluluđunun dayandıđý birleþtirici güç artýk zayıflamađa baþlamýptý. Sultan Abdülaziz devrinin açýlması, asker yeni bir düzen verilmesine giriþilmesi bu zayıflamanın sonuçlarıdır. Bu yeni kurumların baþında Ahmet Vefik paþa ile Süleyman dađýlmađa baþlayan ümmet ve saltanat toplulukları içinde pusulasız kalan milletlerini dil, milli kültür, tarih bađları ile yeniden güçlendirmek ve gençleri bu yeni ideallere göre terbiye etmek geređini duydular. Bundan sonra yirmiþer sene aralıyla dođan özleþtirmecilik ve yeni dil akýmları da Türkçülük idelinde özellikle dil ile milli kültürün etken olduklarını gösterir. Gerçi, Türkçülüđü “milli ekonomi” ideali de dođdu. Fakat bu teoriyi ortaya atanlar, ne ekonomistler ne de ticaretle uđraþanlardý. Milliyetin milli hukuk milli ahlak milli terbiye, hatta milli felsefe gibi çepitli yansýmalarının arayanlar, milli kültürcü Türkçülerdi.

Milli ekonomi de Türklerde, önce çýkar gözetmeyen bir ideal biçiminde doğdu ve salt teorik olarak, ülkemizin ekonomik gerçeğini ziraatimizin, sanayimizin, ticaretimizin çepitli alanlarında uygulanmakta olan hukuki rejimlerle teknik biçimleri aramağa baþladı. Mili ekonomimiz ancak ekonomik gerçeklerimiz inceledikten sonradır ki, ekonomik olaylarımızdan normal ve hasta olanlarını ayırabilecek ve ancak o zaman ekonomik hastalıklarımızın tedavisi için rapor yahut reçete verebilecekti. Fakat, ne yazık ki, birinci Dünya Savaþý teorik incelemeleri durdurarak, farklı biçimlerde pratik uygulamaların meydana gelmesine neden oldu. Milli ekonomi ticari bir spekülasyon aracı değil, ilmi bir ekoldür. Almanya’da, bu ekolün kurucusu Friedrich List’tir. Durkheim, List’in milli ekonomi hakkındaki eserine “Objektif olarak yazılmıþ, gerçeklere dayanan ilk ekonomi kitabı budur” diyor. Fakat, bu milli ekonomi bilimi her yerde, milli idealden önce değil, sonar doğar.